

SPINOZA'S BRIEFWISSELING

Prof. Henri Krop

Les 6

30 maart 2019

Bijgeloof

Deze les gaat over het bijgeloof. Ter voorbereiding hebben we brief 51 - 56 (aan Boxel), 67 en 76 (aan Burgh) gelezen.

We staan allemaal bloot aan bijgeloof.

Onze conatus doet emoties ontstaan en in Ethica boek IV laat Spinoza zien hoe die kunnen leiden tot goed en kwaad.

In eerste instantie zijn wij onderworpen aan wat het universum voor ons heeft klaargezet.

Waarom wil Spinoza het bijgeloof bestrijden?

Ervaring is geen betrouwbare gids naar ons geluk. Maar wat is dat dan wel?

Bijgeloof verhindert ons om vrij te zijn en volgens Spinoza maakt alleen verstand en de wetenschap ons vrij. Filosofie leert ons tevredenheid en een realistisch te zijn. De natuurwetten zijn niet alleen nadelig voor ons maar hebben ook blijdschap voor ons in petto. Of zoals in E4p37s1 staat: *Zij leert tevredenheid en hulpvaardigheid; niet uit vrouwelijk medelijden partijdigheid of bijgeloof, maar uitsluitend geleid door de rede.*

In de groep wordt er natuurlijk meten gevallen over het *vrouwelijk medelijden*, maar Henri verklaart dat het Latijnse woord voor deugd virtus is wat is afgeleid van vir wat man of kracht betekent. Daarom kunnen volgens Spinoza vrouwen ook geen leiding geven, want die hebben geen vir oftewel geen kracht.

Spinoza is voor alles een wetenschapper en zoekt dus altijd naar oorzaken. Volgens de voorrede van de TTP is de oorzaak van het bijgeloof is de menselijke krachteloosheid en de almacht van de natuurkrachten, waardoor hij niet in staat is het leven te leiden volgens het vaste plan, dat de natuur voor hem in petto heeft. Hij wil er nooit van uitgaan dat alles wel op zijn pootjes terecht komt en is afhankelijk van hoop en vrees. Daardoor geeft hij zich over aan waanvoorstellingen en wijst hij de filosofie en de wetenschap af. Hij kent Gods wetten niet vanuit de wetenschap en leest het lot af uit de ingewanden van dieren. Zijn angst drijft hem tot waanzin.

Spinoza illustreert dat met het voorbeeld van Alexander de Grote. Iemand met uitzonderlijke kracht en een helder verstand. Een uitstekende veldheer, die de halve wereld aan zich heeft onderworpen. Toch was ook hij vatbaar voor bijgeloof en keerde hij zich bij tegenslagen tot waarzeggers en andere rituelen en hield zich daaraan vast, hetgeen uiteindelijk zijn ondergang werd.

Hieruit volgt dus dat alle mensen van nature in verschillende mate aan bijgeloof onderhevig zijn, ook al menen sommigen dat dit allen voorkomt bij mensen die een bepaalde verwarde

voorstelling hebben van God. Bijgeloof is ook geen verkeerde opvatting van God, maar een irrationele levenswandel door angst.

Gevolgen van bijgeloof

Voor de maatschappij heeft bijgeloof desastreuze gevolgen zoals twist en gruwelijke oorlogen.

Men kan bijgeloof in maatschappelijk opzicht tegengaan door:

1. Het onmogelijk maken van vrijheid van denken, zoals tijdens het Ottomaanse bewind.
2. De vrijheid van denken, zoals die in de Republiek bestond.

En op het gebied van de emoties: droefheid en het verlies van kansen op blijdschap.

In Ethica 4p45s2 beschrijft Spinoza dat als: Alleen een naargeestig bijgeloof verbiedt amusement en ziet onmacht als een deugd.

En in het TTP 7, Akkerman, p. 211: bijgeloof leidt tot minachting van de rede en de natuur en het geloof in de mysteries, die in de heilige boeken zou staan.

Oplossing

In dia 8 geeft Henri de Nederlandse oplossing hiervoor weer.

‘Als echter op grond van het recht van de staat alleen daden werden berecht en woorden ongestraft bleven, zouden nooit onder de schijn van recht dergelijke opstanden verheerlijkt worden en meningsverschillen zouden niet in opstanden verkeren.

Ons is nu dus het zeldzame geluk ten deel gevallen, dat wij leven in een staat waarin een ieder de onbeperkte vrijheid is toegestaan om te oordelen en God te vereren zoals het hem goedgeeft, en waarin niets als kostbaarder en dierbaarder wordt beschouwd dan de vrijheid’.

Scheiding van geloof en bijgeloof

Hoe kan men geloof en bijgeloof van elkaar scheiden?

De oorsprong van het bijgeloof ligt in de verbeelding. Spinoza zegt in de voorrede van zijn TTP dat men daartoe de bijbel onbevooroordeeld moet onderzoeken en dat men moet kijken naar wat we van de religieuze vorsten kunnen leren. Hij komt daarbij tot de conclusie dat de profetische voorstellingen allemaal het zelfde thema hebben: gehoorzaamheid en naastenliefde. Alles wat daaraan afbreuk doet is bijgeloof.

Het is dus volgens de appendix van Ethica I zaak om alle vooroordelen uit de weg te ruimen. Bijvoorbeeld de aanname dat God bepaalt wat goed en kwaad is. Dat is niet zo. In de natuur lijkt volmaaktheid aanwezig en daar lijkt het dat alle dingen een bepaald doel hebben. Deze schijn is een gevolg van onze onwetendheid.

Omdat de mensen de oorzaak van een bepaalde gebeurtenis, een doel van die natuur niet kennen en daardoor niet weten wat er van hen verlangd wordt, gaat men op zoek naar de natuur vanuit onszelf en zoekt men naar middelen die in hun eigen belang zijn. En als anderen die middelen dan zogenaamd beschikbaar stellen ontstaan vanzelf de waanvoorstellingen.

Men beoordeelt ze naar eigen kracht en projecteren God als een soort supermens, die gediend moet worden om gunstig te worden gestemd, waardoor hij de wensen vervult waarom gevraagd wordt. Zo leidt het vooroordeel tot bijgeloof. Als men de oorzaken wel zou weten is alles meteen duidelijk en was die hele zoektocht niet nodig.

Het enige middel tegen deze dwaling is de wetenschap en de filosofie. De wetenschap dat de

mens niet het centrum van het universum is, waar alles om draait. Dan kan een mens zelf het leven leiden tot het geluk dat mogelijk is in deze wereld.

Definitie

Voor bijgeloof is geen echte definitie mogelijk, want het is veranderlijk.

Henri geeft wel een paar omschrijvingen van Spinoza:

1. Instrument om macht te usurperen
2. Een verderfelijke religieuze praktijk
3. Verkeerde omgang met de bijbel
4. Begoocheling menselijke geest
5. Algemeen verbreid
6. Oorzaak is psychologisch
7. leidt tot slavernij en twist (TTP, p. 400)

In zijn TTP gebruikt Spinoza het woord bijgeloof altijd in een maatschappelijke context. Hij zegt dat het christendom eerst een vorm van geloof was. De Bergrede spoort aan tot gehoorzaamheid en naastenliefde. Maar al gauw leidde dit tot bijgeloof en werd de vrijheid van denken beperkt.

Ware en valse erediensten

Spinoza kijkt naar oorzaken en gevolgen. Hij wil geen intellectuele discussie voeren omdat godsdienst uitgaat van de verbeelding. Henri heeft het mooi in een dia samengebracht.

Van bijgeloof in ruime zin is er volgens het woordenboek van Hackspan (1674) sprake bij onbekendheid met God en zijn voorzienigheid. Dit mogelijk op twee wijzen:

1. door een ware eredienst aan een valse God
2. een valse eredienst aan een ware God
3. De eerste vorm noemt ook wel afgodendienst

Bijgeloof is ijdele religie. Men bewijst God of een eer, die Hem niet toekomt of onthoudt hem de verplichte eer en bewijst deze aan een schepsel.

In het eerste geval is er sprake van ijdele en verkeerde rituelen. Hiervan is sprake als noch op goddelijke autoriteit of op de rede berusten.

In het tweede geval poogt men te verkrijgen van een schepsel wat alleen God geven en voorspellen kan.

Verskil tussen Spinoza en zijn tijdgenoten

Volgens Spinoza ligt het bijgeloof in de mens. Een bijgelovig mens zou je kunnen zien als een psychiatrische patiënt. Je hoeft hem geen kennis te laten maken met de ware God, maar alleen maar zijn angst wegnemen. Je moet vooral niet gaan discussiëren dat er niet één ware godsdienst is, want dat leidt tot tweedracht. Godsdienst is een algemeen menselijk gegeven en als het leidt tot gehoorzaamheid en naastenliefde is alle godsdienst goed.

Als een mens bidt wil hij iets van God. Hij levert bij wijze van spreken een verlanglijstje in. Maar we moeten niet denken dat alles in de natuur voor ons is neergezet. De theologen zeggen bijvoorbeeld dat God ogen voor ons heeft gemaakt om te kunnen zien, maar de evolutietheorie heeft dat inmiddels onderuitgehaald.

De mens kan niet door bidden het leven naar eigen hand zetten.

Is geloof en Godsdienst voor Spinoza hetzelfde?

Godsdienst leidt tot bepaalde handelingen Het is iets praktisch.

Geloof is intellectueel. Het omvat naastenliefde en gehoorzaamheid. Gehoorzaamheid aan de goddelijke weten, die gewoon de natuurwetten zijn.

Na de pauze geeft Henri een paar toelichtingen op de vragen die hij ons heeft toegestuurd.

1 a. Hugo Boxel.

Veel weten we niet over hem. Het was een jurist in Gorinchem en hij heeft in Frankrijk gestudeerd. Men zegt dat hij Spinoza heeft ontmoet toen die voor een onduidelijke missie in Utrecht was. (Akkerman, inleiding p. 46)

1b. Op grond van de verhalen, die mensen vertellen op grond van hun ervaringen.

Waarom zijn geesten niet vrouwelijk?

Aristoteles noemt een vrouw een gemankeerde man. Een man is actief, een vrouw is de ontvanger van het mannelijke zaad. Geesten zijn volmaakt dus kunnen nooit gemankeerde mannen (dus vrouwen) zijn.

Bij de opstanding komt een mens volledig terug. Hij is dus niet gemankeerd dus bij de wedergeboorte komen alleen de mannen terug. Een huwelijk is ook een mannelijke wilsovereenkomst. Een vader geeft zijn dochter weg aan een man, althans volgens het Romeinse recht. Het christendom veronderstelt ook de instemming van de vrouw.

God is zonder lichaam. Een spook is zonder lichaam. Is God dan ook een spook?

Nee. God is geen spook want we kunnen Hem waarnemen in de natuur, dus een beeld van hem vormen. Vergelijk het met bijvoorbeeld het sterrenbeeld ram en het dier ram.

1c. Welke vier argumenten geeft hij in brief 53 en waarom vindt hij de geschiedenis (historische bronnen) zo belangrijk?

1. Spoken geven schoonheid en volmaaktheid aan het heelal.
2. Spoken lijken meer op God dan de lichamelijke schepselen, dus ze behoren bij een volmaakte natuur.
3. Er bestaan lichamen zonder geest dus moeten er ook geesten zonder lichaam zijn.
4. Tussen de aarde en de sterren is het universum niet leeg, maar wordt die bewoond door geesten. Het universum is verdeeld in diverse lagen die van laag naar hoog gaan. In de lagere regionen huizen de lage geesten en in de hoge regionen de hogere geesten. Er is dus volgens Boxel onderscheid tussen hoge en lage geesten. Er zijn dus rangen en standen en daar worden ze naar ingedeeld.

Als bewijs dat spoken bestaan verwijst hij naar de klassieke auteurs en ook naar eigen ervaring een burgemeester, die 's nachts in de brouwerij van zijn moeder spoken aan het werk hoorde.

1d. Het geloof aan spoken berust op de ervaring, maar niemand heeft ooit kunnen zetten wat spoken nu precies zijn.

1.e. Schoonheid is net al het goede relatief. Verder is God op geen enkele wijze te vergelijken met de schepping, zodat spoken niet geacht kunnen worden Gods volmaaktheid te weerspiegelen.

2. RK als het ware geloof.

a. Teleurstelling in de filosofie. Geeft geen gemoedsrust.

Spinoza zet al zijn kaarten op de wetenschap, maar er lijkt in het leven nog zoveel over. Een voorbeeld is hoogleraar De Vogel uit Utrecht, die zo teleurgesteld was in de wetenschap dat hij terug ging naar het geloof en zich bekeerde tot de RK-kerk.

Waarom zou je ook alle kaarten op de filosofie zetten? Al 2000 jaar beweert elke filosoof dat hij de enige ware filosofie heeft. Bijvoorbeeld Kant. En waarom zou de Europa de enige ware filosofie hebben t.o.v. India of China?

De gids voor de RK om de bijbel uit te leggen is de traditie. Spinoza legt de bijbel zelf uit. De RK vindt dat hoogmoedig, maar is dat ook zo?

Als men de RK vergelijkt met het jodendom zien we dat het jodendom ondanks alles al 2000 jaar standvastig is. Daarin is de RK dus niet exclusief en bezit zij dus niet de zuivere waarheid. Elke godsdienst staat op gelijke hoogte met mensenwerk.

b. Het gezag van de oudheid.

De oudheid heeft gezag omdat in de eeuwen daarna op school de lessen voor 50% uit Grieks en Latijn bestonden en daarin alle verhalen uit de oudheid werden behandeld. Adriaan Koerbagh was ook de eerste die zei: "Wat moeten we daarmee? De wiskunde is veel belangrijker.

De consensus

c. Wanneer men helder en onderscheiden kennis heeft en dus de waarheid kent, weet men dat.

d. Je vindt ook in andere godsdiensten eenstemmigheid (islam) en oudheid opofferingsgezindheid (Juda de rechtvaardige, jodendom). Geen bewijs voor de uniciteit van enige godsdienst. Afkeer rede en verering mysteriën is teken dat R.K. Kerk een vorm van bijgeloof is.

De volgende en tevens laatste les is 20 april en gaat over de Theologie.

Daarvoor moeten we bestuderen: brief 48a en 73-75 en 78.

Soest, 30 maart 2019

© *Gonny Pasmaan. Verslag gescreend en goedgekeurd door Henri Krop.*